

ISSN 0972-2335

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਅਕਤੂਬਰ 2020

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਲ 15/-

ਮਾਂਹ (ਮਾਘ)

ਮਾਂਹ ਮਿਹਰ ਕਰੀਂ ਤੂੰ ਆਪੇ,
ਫਿਰਦੀ ਵਾਂਗ ਸੁਦਾਈਆਂ ਦੇ।
ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੇਸਾਂ ਕੌਣ ਅਸਾਡਾ,
ਪੁੱਛੇ ਹਾਲ ਪ੍ਰਾਈਆਂ ਦੇ।
ਆਪਣੇ ਬੀਜੇ ਲੈਣੇ ਪੈ ਗਏ,
ਬੀਜੇ ਜੋ ਹਲਵਾਹੀਆਂ ਦੇ।
ਲੇਖ ਤੱਤੀ, ਦੇ ਭੈੜੇ ਲਿਖੇ,
ਕੀ ਬਣਦਾ ਝੂਠ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੇ।
ਕਿਸਮਤ ਕਲਮ ਵਾਹ ਗਈ ਪੂਰੀ,
ਨ ਆਂਦੀ ਰਾਹ ਸਫਾਈਆਂ ਦੇ।
ਆਪਣਾ ਬਿਰਦ, ਆਪ ਹੀ ਰਖਣਾ,
ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਨੇਕ ਕਮਾਈਆਂ
ਦੇ।
ਸਤੰਖ ਸਿੰਘਾ ਹੁਣ ਆ ਜਾਉ ਜਾਨੀ,

ਮਾਂਹ (ਸਾਘ)

ਮਾਂਹ ਮੇਹਰ ਕਰੀ ਤੂ ਆਪੇ,
ਫਿਰਦੀ ਵਾਂਗ ਸੁਦਾਈਆਂ ਦੇ।
ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੇਸਾਂ ਕੌਣ ਅਸਾਡਾ,
ਪੁੱਛੇ ਹਾਲ ਪ੍ਰਾਈਆਂ ਦੇ।
ਆਪਣੇ ਬੀਜੇ ਲੈਣੇ ਪੈ ਗਏ,
ਬੀਜੇ ਜੋ ਹਲਵਾਹੀਆਂ ਦੇ।
ਲੇਖ ਤਤੀ ਦੇ ਭੈੜੇ ਲਿਖੇ,
ਕੀ ਬਠਾ ਝੂਠ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੇ।
ਕਿਸਮਤ ਕਲਮ ਵਾਹ ਗਈ ਪੂਰੀ,
ਨ ਆਂਦੀ ਰਾਹ ਸਫਾਈਆਂ ਦੇ।
ਆਪਣਾ ਬਿਰਦ ਆਪ ਹੀ ਰਖਣਾ,
ਨਹੀਂ ਬਠਾ ਨੇਕ ਕਮਾਈਆਂ ਦੇ।
ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘਾ ਹੁਣ ਆ ਜਾਓ ਜਾਨੀ,
ਦਿਯੋ ਧੀਰਜ ਰਹਾਂ ਰਜਾਈਆਂ ਦੇ।

ਪੁਸਤਕ - ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜਾਂ: ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ

- ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ
 ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ), ਪੀਐਚ. ਡੀ
 ਸਹਿਯੋਗੀ
ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ
- ▲ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
 - ▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: ੪/੮/੯੦ ਮਿਤੀ ੨੦/੨/੯੧ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

- ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ
- ▲ ਦੇਸ਼: ਇਕ ਕਾਪੀ : 15 ਰੁਪਏ
 - ▲ ਦੇਸ਼ ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ : 150 ਰੁਪਏ
 - ▲ ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ ਚੰਦਾ : 1500 ਰੁਪਏ
 - ▲ ਵਿਦੇਸ਼ : ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ INR1500
 - ▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ, ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ, ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ:-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)
 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 015
 ਫੋਨ : 0172-2772660, 098140 53630
 e-mail: drjagirsingh@gmail.com

Website : <http://www.amritkirtan.com>

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ
 ਸਿਰਜਣਾ ਪਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼,
 ਸ਼ੋਅਰੂਮ ਨੰ: 443, ਮੰਦਰ, ਸੈਕਟਰ 70, ਮੁਹਾਲੀ(ਫੋਨ :
 01722216283, 9815072197) ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ
 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਮਾਂਹ - ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ	ਟਾ-2
ਮਿੱਤਰ ਅਸਾਡੇ ਸੇਈ	4
ਸੰਪਾਦਕੀ : ਕਰਉ ਬੇਨਤੀਆ - ਉਦਾਸੀ ਕੀ ਰੀਤ	5
ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਜੈਜਵੰਤੀ	
ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ	7
ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਯਾਦਗਾਰੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਵਾਰਡ	
ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਔਜਲਾ	14
ਅਸੀਂ ਸੰਗੀਤ ਕਿਉਂ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ	
ਡਾ. ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	17
ਸੁਰ ਲਿਪੀ -ਰਾਗ ਮਾਝ - ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਯੂ.ਕੇ.	22-23
ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ	ਟਾ-4

Donations to **AMRIT KIRTAN TRUST** are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT-/I/ CHD/ Tech./ 80-G/ 2008-939 dated 19-05-2008 valid upto 31/03/2012 and now valid in perpetuity, Cheques/Drafts should be sent in the name of **AMRIT KIRTAN TRUST** payable at Mohali. Donations can also be sent by money order at the address **AMRIT KIRTAN TRUST** (Regd.) 422, Sector 15-A, Chandigarh-160015. The Donations can be made by Electronic Transfer also. The bank details are : **AMRIT KIRTAN TRUST** Saving Bank A/c No. 65079603302, IFSC : SBIN0018141 in the State Bank of India, Phase 3B2, Mohali Punjab Branch. After such a Deposit, please inform us your Name and Address as also the deposit details to enable us to send you the receipt.

 ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ

(ਆਉ ਚਰਚਾ ਕਰਿਏ)

(Dear all ji. let us discuss ..why we like music?? you can give answer in English punjabi hindi. psychologically, socially physically etc. Send your answer with name mobile and place. It will be published in magazine Amrit kirtan. ..best Regards Dr Jagir Singh Chandigarh)

Despite multiple options of enjoyment till day people can not keep themselves away from music. Music is food of soul. No one get away from music. Psychologically It works as stress buster as well as rejuvenate mind and body. Music is a way through which people socially attached. For instance, In gurdwara sahib masses join together to listen Gurubani Kirtan through they relate themselves to almighty God. Music is a knot which connects folks physically also. Many time many of us unable to understand lyrics but enjoy listening physically as well as mentally . Music is real feeling of euphoria gifted by HIM so that we can forget predicaments of harsh human life and can connect to spiritual power WAHEGURU with musical notes....INDERJIT KAUR sector 61 Chandigarh

‘ਉਦਾਸੀ ਕੀ ਰੀਤਿ ਚਲਾਈ’ ਤੋਂ ‘ਭੇਖੁ ਉਦਾਸੀ ਸਗਲ ਉਤਾਰਾ’ ਤੱਕ

ਅਜਕਲੂ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਈ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਪੜਾਅ ਅਣਗੌਲੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਸੀ ਮੱਤ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਅੰਗ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਕੱਟੜ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਕੱਟੜ ਸਿੱਖ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਉਦਾਸੀ ਸੰਪਰਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਇੱਕ ਰੀਤ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਰੀਤ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਰਾਹੀਂ ਰਚਿਤ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੀ 24ਵੀਂ ਅਤੇ 38ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਬਾਬੇ ਪਾਯਾ ਬਖਸੁ ਦਰਿ, ਪਿਛੇ ਦੇ ਫਿਰਿ ਘਾਲਿ ਕਮਾਈ।

First of all Baba Nanak obtained the gate of the grace (of Lord) and then He underwent and earned the rigorous discipline (of heart and mind).

ਰੇਤੁ ਅਕੁ ਆਹਾਰੁ ਕਰਿ, ਰੋੜਾ ਕੀ ਗੁਰ ਕਰੀ ਵਿਛਾਈ।

He fed himself with sand and swallow-wort and made stones his bedding i.e. he enjoyed poverty too.

ਭਾਰੀ ਕਰੀ ਤਪਸਿਆ, ਵਡੇ ਭਾਗੁ ਹਰਿ ਸਿਉ ਬਣਿ ਆਈ।

He offered his full devotion and then he was fortunate to have proximity with God.

ਬਾਬਾ ਪੈਧਾ ਸਚਖੰਡਿ, ਨਉ ਨਿਧਿ ਨਾਮੁ ਗਰੀਬੀ ਪਾਈ।

Baba reached the region of truth wherefrom he received Nam, the storehouse of nine treasures and humility.

ਬਾਬਾ ਦੇਖੈ ਧਿਆਨ ਧਰਿ, ਜਲਤੀ ਸਭਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਿਸਿ ਆਈ।

In his meditation, Baba found the whole earth burning (with the fire of lust and anger).

ਬਾਝਹੁ ਗੁਰੁ ਗੁਬਾਰ ਹੈ, ਹੈ ਹੈ ਕਰਦੀ ਸੁਣੀ ਲੁਕਾਈ।

Without Guru there is utter darkness and he heard the cries of the common men.

ਬਾਬੇ ਭੇਖ ਬਣਾਇਆ ਉਦਾਸੀ ਕੀ ਰੀਤਿ ਚਲਾਈ।

To further understand the people, Guru Nanak donned robes in their manner and preached them to be detached (from the pleasure and pain).

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋਧਣਿ ਧਰਤਿ ਲੁਕਾਈ ॥ ੨੪ ॥

Thus he went out to depurate humanity on earth

ਫਿਰਿ ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਕਰਤਾਰਪੁਰਿ ਭੇਖੁ ਉਦਾਸੀ ਸਗਲ ਉਤਾਰਾ ।

Then Baba (Nanak) returned to Kartarpur where he put aside his attire of a Recluse.

ਪਹਿਰਿ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ ਮੰਜੀ ਬੈਠਿ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ ।

Now putting on a householder's dress, he sat splendidly on a cot (and executed his mission).

ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਈਓਨਿ ਗੁਰ ਅੰਗਦੁ ਸਿਰਿ ਉਪਰਿ ਧਾਰਾ ।

He made the Ganges flow in opposite direction because he choose Angad for heading the people (in preference to his sons).

ਪੁਤਰੀ ਕਉਲੁ ਨ ਪਾਲਿਆ ਮਨਿ ਖੋਟੇ ਆਕੀ ਨਸਿਆਰਾ ।

The sons did not obey the commands and their minds turned hostile and unstable.

ਬਾਣੀ ਮੁਖਹੁ ਉਚਾਰੀਐ ਹੁਇ ਰੁਸਨਾਈ ਮਿਟੈ ਅੰਧਿਆਰਾ ।

When Baba uttered hymns, the light would spread and darkness dispell.

ਗਿਆਨੁ ਗੋਸਟਿ ਚਰਚਾ ਸਦਾ ਅਨਹਦਿ ਸਬਦਿ ਉਠੇ ਧੁਨਕਾਰਾ ।

Discussions for the sake of knowledge and the melodies of unstruck sound were ever heard there.

ਸੋਦਰੁ ਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪੁ ਉਚਾਰਾ ।

Sodar and Arati were sung and in the ambrosial hours Japu was recited.

ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਾਰ ਅਥਰਬਣਿ ਤਾਰਾ ॥ ੩੮ ॥

The Gurmukh (Nanak) saved the people from the clutches of tantra, mantra and Atharvaveda.

ਉਦਾਸੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵਾਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਵੇਖਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕਿਤੇ ਅਸੀਂ ਅਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਇਸ ਸੰਪਰਦਾ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ।

ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਖਿਮਾ

ਗੁਰਮੁਖਿ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਜੈਜਾਵੰਤੀ

ਡਾ.ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ - ‘ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ’, ‘ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੱਖਣੀ’ ਅਤੇ ‘ਬਿਭਾਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ’ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਭੈਰਵ, ਰਾਮਕਲੀ, ਲਲਿਤ ਅਤੇ ਕਲਿੰਗੜਾ ਵਰਗੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਛਾਇਆ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੀਵਰ ਮਧਿਅਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਲਿਤ ਅੰਗ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਮਧਿਅਮ ਗੰਧਾਰ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਤੀਹਵੇਂ ਸਥਾਨ ’ਤੇ ਦਰਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਰਾਗ ‘ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ ਮਹਲਾ ੧, ਚਉਪਦੇ ਘਰੁ ੧’ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਜੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਤ ਸਮੇਂ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਪ੍ਰਭਾਤ’ ਜਾਂ ‘ਪ੍ਰਭਾਵਤੀ’ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰੀਆ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਨੂੰ ਭੈਰਵ ਥਾਟ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਨ-ਸੰਪੂਰਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ‘ਰਾਗ ਕੋਸ਼’ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤ ਵਜੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ-ਸੰਵਾਦੀ ਮਧਿਅਮ ਸ਼ੜਜ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਭ, ਪੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਮਧਿਅਮ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਦੇ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਦੋ ਸਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਲਿਆਣ ਅੰਗ ਅਤੇ ਭੈਰਵ ਅੰਗ ਤੋਂ ਗਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਲਿਆਣ ਅੰਗ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੀ ਜਾਤੀ ਔੜਵ-ਸ਼ਾੜਵ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਸ਼ੜਜ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਨਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਨੂੰ ਕਲਿਆਣ ਥਾਟ ਅਧੀਨ ‘ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਗ ਕੋਸ਼’ ਅਤੇ ‘ਰਾਗ ਨਿਰਣਾਇਕ ਕਮੇਟੀ’ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਮਧਿਅਮ ਨਿਸ਼ਾਦ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਮਧਿਅਮ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਔੜਵ-ਸ਼ਾੜਵ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਸ਼ੜਜ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਰੋਹ ਸ਼ੜਜ ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਧਾਰ, ਪੰਚਮ, ਪੈਵਤ ਸ਼ੜਜ (ਤਾਰ ਸਪਤਕ), ਅਵਰੋਹ ਸ਼ੜਜ (ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਨਿਸ਼ਾਦ ਪੈਵਤ ਨਿਸ਼ਾਦ ਪੰਚਮ, ਗੰਧਾਰ ਰਿਸ਼ਭ ਸ਼ੜਜ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਅੰਕਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ

ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅਤੇ ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਰਾਗ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਛਾਇਆਲਗ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਵਰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ‘ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅਤੇ ਬਿਭਾਸ ਦੋਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ। ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਭੈਰਵ ਥਾਟ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸਾਰਾ ਚਲਨ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪੰਚਮ ਗੰਧਾਰ(ਕੋਮਲ) ਰਿਸ਼ਭ(ਕੋਮਲ) ਸ਼ੜਜ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ ਵਿਚ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਦੋ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਹਨ।

ਪਹਿਲੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਥਾਟ ਭੈਰਵ, ਜਾਤੀ ਵਕਰ ਸੰਪੂਰਨ, ਵਾਦੀ ਮਧਿਅਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਸ਼ੜਜ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰਿਸ਼ਭ, ਪੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਮਧਿਅਮ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਭਾਤ (ਸੰਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਸਰੂਪ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਰਾਗ ਨਿਰਣਾਇਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਰਿਸ਼ਭ, ਦੋਵੇਂ ਪੈਵਤ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਮਧਿਅਮ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਜਿਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸ਼ਾੜਵ-ਔੜਵ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸੁਰ ਸ਼ੜਜ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਗਾਇਆ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਆਰੋਹ ਆਰੋਹ ਸ਼ੜਜ ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਧਾਰ ਪੰਚਮ ਪੈਵਤ, ਨਿਸ਼ਾਦ ਪੈਵਤ ਨਿਸ਼ਾਦ ਪੰਚਮ, ਪੈਵਤ ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਪੈਵਤ(ਕੋਮਲ) ਪੰਚਮ, ਗੰਧਾਰ ਰਿਸ਼ਭ(ਕੋਮਲ) ਸ਼ੜਜ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਦੱਖਣੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਛੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਾਗ ‘ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੱਖਣੀ’ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਉਤਰੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਰਾਗ ਦੱਖਣ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਰਾਗ ‘ਪ੍ਰਭਾਤਰੰਗਣੀ’ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਅਧੀਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਪੰਨਾ ੧੩੪੩ ਉਪਰ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੱਖਣੀ ਦਾ ਕੋਈ ਉਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਦੱਖਣੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਸਾਵਰੀ ਥਾਟ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ, ਪੈਵਤ, ਨਿਸ਼ਾਦ ਕੋਮਲ, ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਔੜਵ-ਸੰਪੂਰਨ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਪੈਵਤ ਸੁਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਪੈਵਤ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਸਰਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਦਿਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਗਾਇਆ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਰੋਹ ਸ਼ੜਜ ਮਧਿਅਮ ਰਿਸ਼ਭ, ਗੰਧਾਰ(ਕੋਮਲ), ਮਧਿਅਮ ਪੰਚਮ, ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਨਿਸ਼ਾਦ(ਕੋਮਲ) ਪੈਵਤ(ਕੋਮਲ) ਪੰਚਮ ਮਧਿਅਮ ਪੰਚਮ ਗੰਧਾਰ(ਕੋਮਲ), ਰਿਸ਼ਭ ਸ਼ੜਜ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਕ ਹੋਰ ਰਾਗ ‘ਬਿਭਾਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ’ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਗ ਦੋ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ‘ਬਿਭਾਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮਹਲਾ ਪ ਅਸਟਪਦੀਆ’ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸ਼ਬਦ ‘ਬਿਭਾਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕੀ’ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ ਅਤੇ ਬਿਭਾਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਬਿਭਾਸ ਅਤੇ ਉਤਰਾਂਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ ਰਾਗ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ, ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅਤੇ ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਨ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਛਾਇਆਲਗ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਹੈ। ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਦੋ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਭੈਰਵ ਥਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਭ ਪੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਮਧਿਅਮ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਪੈਵਤ, ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਭ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵਕਰ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਰਾਗ ਨਿਰਣਾਇਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਰਿਸ਼ਭ, ਦੋਵੇਂ ਪੈਵਤ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਮਧਿਅਮ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਰੋਹ ਸ਼ੜਜ, ਰਿਸ਼ਭ(ਕੋਮਲ) ਗੰਧਾਰ ਪੰਚਮ, ਪੈਵਤ(ਕੋਮਲ) ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ), ਨਿਸ਼ਾਦ ਪੈਵਤ ਨਿਸ਼ਾਦ ਪੰਚਮ, ਗੰਧਾਰ ਰਿਸ਼ਭ ਸ਼ੜਜ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਰਾਗ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦੀ ਮੁੱਖ ਜਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਛਾਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਜਿਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਦੀ ਛਾਇਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸੰਬੰਧਤ ਰਾਗ ਦਾ ਮੁੱਖ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਰਾਗ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ‘ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ’ ਅਤੇ ‘ਬਿਭਾਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ’ ਇਸ ਦੀ ਸਫਲ ਮਿਸਾਲ ਹਨ।

ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੇ ਅਧੀਨ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਕਾਰ ਸ੍ਰ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਐਬਟਾਬਾਦ, ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਰਾਗੀ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੀਵਰ, ਸੰਤ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਗੰਧਰਵ, ਪ੍ਰਿੰ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸੁਰਲਿਪੀਬੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ, ਰਾਗੀਆਂ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਬਾਖੂਬੀ ਗਾਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਅਸੀਂ www.gurmatsangeetpup.com, www.sikh-relics.com, www.vismaadnaad.org ਵੈਬਸਾਈਟਸ ਤੇ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਰਾਗ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰਤੀਬ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਬੰਧੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੋਜ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵਿਚ 31 ਰਾਗਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਧਿਐਨ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਂਝ ਪੁਆਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਸਕਣ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕਲਿਆਣ ਰਾਗ ਨੂੰ ਉਨੱਤੀਵਾਂ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਰਾਗ ਕਲਿਆਣ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂਗ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਯਵਨ, ਯਮਨ, ਏਮਨ ਆਦਿ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ‘ਕਲਿਆਣ’ ਨਾਮ ਵਜੋਂ ਹੀ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪਦੇ ਅਤੇ ਅਸਟਪਦੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।

ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਕਲਿਆਣ ਰਾਗ ਨੂੰ ਕਲਿਆਣ ਥਾਟ ਅਧੀਨ ਔੜਵ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਮਧਿਅਮ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਗੰਧਾਰ ਵਾਦੀ, ਧੈਵਤ ਸੰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਲਿਆਣ ਰਾਗ ਦੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯਤਾ ਅਤਿ ਅਧਿਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਕਲਿਆਣ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰਬ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਸਰੂਪ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਿਆਣ ਥਾਟ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਖਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਸ਼ਰਯ ਰਾਗ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਤੀਵਰ ਮਧਿਅਮ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸੁਰ ਨਿਸ਼ਾਦ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵਕਰ ਸੰਪੂਰਨ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੜਾ ਸਰਲ, ਮਧੁਰ ਅਤੇ ਅਲਾਪਚਾਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ-ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ-ਧੈਵਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਗੰਧਾਰ-ਨਿਸ਼ਾਦ ਨੂੰ ਵਾਦੀ-ਸੰਵਾਦੀ ਮੰਨਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਰੋਹ ਨਿਸ਼ਾਦ (ਮੰਦਰ ਸਪਤਕ) ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਧਾਰ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਧੈਵਤ, ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ (ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਸ਼ੜਜ (ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਨਿਸ਼ਾਦ ਧੈਵਤ ਪੰਚਮ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਗੰਧਾਰ, ਰਿਸ਼ਭ ਨਿਸ਼ਾਦ (ਮੰਦਰ ਸਪਤਕ) ਰਿਸ਼ਭ ਸ਼ੜਜ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਗ (ਪਕੜ) ਨਿਸ਼ਾਦ (ਮੰਦਰ ਸਪਤਕ) ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਦਾਰ, ਗੰਧਾਰ ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਧਾਰ ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਪੰਚਮ ਰਿਸ਼ਭ, ਨਿਸ਼ਾਦ (ਮੰਦਰ ਸਪਤਕ) ਰਿਸ਼ਭ ਸ਼ੜਜ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਰਾਗ-ਅੰਗ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਤੋਂ ਕਈ ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਾਮ ਕਲਿਆਣ, ਹਮੀਰ ਕਲਿਆਣ, ਭੂਪਾਲੀ ਕਲਿਆਣ, ਸਾਵਣੀ ਕਲਿਆਣ ਆਦਿ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਲਿਆਣ ਭੋਪਾਲੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਲਿਆਣ ਰਾਗ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਲਿਆਣ ਭੋਪਾਲੀ ਮਹਲਾ ੪ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਬਾਣੀ ਪੰਨਾ ੧੩੨੧ ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਗ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਰਾਗ ਭੋਪਾਲੀ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਰਾਗ ਹੈ।

ਇਹ ਰਾਗ ਕਲਿਆਣ ਰਾਗ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਂਦ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਭੋਪਾਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਭੋਪਾਲੀ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਕਰਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦੂਸਰੀ ਵਿਧੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਪੰਨਾ 310 ਉਤੇ ਕਲਿਆਣ ਰਾਗ ਅਤੇ ਭੋਪਾਲੀ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਕਲਿਆਣ ਭੋਪਾਲੀ ਰਾਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਧੀਨ ਰਾਗ ਕਲਿਆਣ ਭੋਪਾਲੀ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਪ੍ਰਥਮ ਰੂਪ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵਕਰ-ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਨਿਸ਼ਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਧਿਅਮ ਤੀਵਰ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਰਾਗ ਨਿਰਣਾਇਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਰੂਪ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਨ ਔੜਵ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਧਿਅਮ ਤੀਬਰ ਤੇ ਹੋਰ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਨਿਸ਼ਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਅਤੇ ਮਧਿਅਮ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਗਾਇਆ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਰੋਹ ਸ਼ੜਜ, ਨਿਸ਼ਾਦ (ਮੰਦਰ ਸਪਤਕ) ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਧਾਰ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਪੰਚਮ, ਮਧਿਅਮ (ਤੀਵਰ) ਧੈਵਤ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ (ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਸ਼ੜਜ (ਤਾਰ ਸਪਤਕ), ਧੈਵਤ ਪੰਚਮ, ਗੰਧਾਰ ਰਿਸ਼ਭ ਸ਼ੜਜ ਹੈ।

ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਰਾਗਾਂਤਮਕ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਚੌਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਰਾਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਚੌਕੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੋਰ ਰਾਗਾਂ ਸਹਿਤ ਰਾਗ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣ ਭੋਪਾਲੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਖ 31 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਵਿਜੈ, ਜੈਕਾਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਇਕ ਮਧੁਰ ਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਹ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾਮਈ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਹੈ। ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਰਾਗ ਮੱਧ ਕਾਲ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ, ਛਾਇਆਲਗ ਅਤੇ ਸੰਕੀਰਣ ਵਰਗੀਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ, ਸੰਕੀਰਣ ਵਰਗ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਝਲਕ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਨੂੰ ਰਾਗਣੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ - : ਜੈਜਾਵੰਤੀ - ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਭਿੰਨ ਰਾਗਣੀ ਹੈ। ਕਾਨੜਾ, ਸੋਰਠੀ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਹੋਰਨਾਂ ਮਤਾਂ ਵਿਚ ਜੇਹਾ ਕਿ ਹਨੂਮਾਨ ਮੱਤ ਵਿਚ ਦੀਪਕ ਦੀ ਨੂੰਹ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਪੌਲਸਿਰੀ, ਸੋਰਠਿ, ਬਿਲਾਵਲ ਦਾ ਮੇਲ ਦੀਪਕ ਦੀ ਛਾਇਆ ਸਮੇਤ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਰਾਗ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪੰਨਾ 1352 ਤੇ ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਮਹਲਾ 9 ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਰਾਗ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਜੈਜਾਵੰਤੀ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਨੂ ਨਾਰਾਇਣ ਭਾਤਖੰਡੇ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਭਾਤਖੰਡੇ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ ਵਿਚ ਵਿਧੀ ਪੂਰਵਕ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਨੂੰ ਦੋ ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੋਰਠਿ ਜਾਂ ਦੇਸ ਅੰਗ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਬਾਗੋਸ਼ਵਰੀ ਅੰਗ। ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ, ਖਮਾਜ ਥਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਸ਼ਾਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਸ਼ਭ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਪੂਰਵਾਂਗਵਾਦੀ ਵਰਗ ਦਾ ਰਾਗ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਿਸ਼ਭ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਧਿਅਮ ਗੰਧਾਰ ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਧਾਰ(ਕੋਮਲ) ਰਿਸ਼ਭ ਸ਼ੜਜ। ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇਸ ਜਾਂ ਸੋਰਠਿ ਅੰਗ ਨਾਲ ਪੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਸੁਧ ਨਿਸ਼ਾਦ ਲੈ ਕੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਦੇ ਸ਼ੜਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮਧਿਅਮ-ਪੰਚਮ ਨਿਸ਼ਾਦ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਅਤੇ ਸ਼ੜਜ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਸ਼ੜਜ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਕੋਮਲ ਨਿਸ਼ਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਪੈਵਤ ਨਿਸ਼ਾਦ(ਕੋਮਲ) ਰਿਸ਼ਭ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਆਦਿ। ਅੰਤਰੇ ਦੇ ਉਠਾਵ ਸਮੇਂ

ਬਾਗੋਸ਼ਵਰੀ ਅੰਗ ਨਾਲ ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਕੋਮਲ ਨਿਸ਼ਾਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਧਿਅਮ ਪੈਵਤ ਨਿਸ਼ਾਦ(ਕੋਮਲ) ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ)।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਧੀਨ ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਦਾ ਸਰਵਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਸਰੂਪ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ - : ਥਾਟ ਖਮਾਜ, ਜਾਤੀ ਸ਼ਾੜਵ-ਸੰਪੂਰਨ, ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਸ਼ਾਦ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸੁਰ ਸੁੱਧ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਪਹਿਰ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਆਰੋਹ ਸ਼ੜਜ, ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਧਾਰ ਮਧਿਅਮ ਪੰਚਮ, ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਸ਼ੜਜ(ਤਾਰ ਸਪਤਕ) ਨਿਸ਼ਾਦ (ਕੋਮਲ) ਪੈਵਤ ਪੰਚਮ, ਪੈਵਤ ਮਧਿਅਮ, ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਧਾਰ(ਕੋਮਲ) ਰਿਸ਼ਭ ਸ਼ੜਜ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਉਕਤ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਅਲਗ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਆਰੋਹ ਸ਼ੜਜ ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਧਾਰ ਮਧਿਅਮ ਪੰਚਮ ਪੈਵਤ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਸ਼ੜਜ ਨਿਸ਼ਾਦ(ਕੋਮਲ) ਪੈਵਤ ਪੰਚਮ ਮਧਿਅਮ ਗੰਧਾਰ(ਕੋਮਲ) ਰਿਸ਼ਭ ਸ਼ੜਜ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਗਾਤਮਕ ਬਾਣੀ ਪੰਨਾ ੧੩੫੨ 'ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਨਾ ੧੩੫੩ ਤੋਂ ੧੪੨੯ ਤੱਕ ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੧, ੫, ਗਾਥਾ ਮਹਲਾ ੫, ਫੁਨਹੇ ਮਹਲਾ ੫, ਚਉਬੋਲੇ ਮਹਲਾ ੫, ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀਉ, ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀਉ, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯, ਰਾਗ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਅਧੀਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਪਦੇ ਅੰਕਿਤ ਹਨ।

ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਦੇ ਅਧੀਨ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਕਾਰ ਸ੍ਰ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਐਬਟਾਬਾਦ, ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਰਾਗੀ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੀਵਰ, ਸੰਤ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਗੰਧਰਵ, ਪ੍ਰਿੰ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸੁਰਲਿਪੀਬੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ, ਰਾਗੀਆਂ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਬਾਖੂਬੀ ਗਾਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਅਸੀਂ www.gurmatsangeetpup.com, www.sikh-relics.com, www.vismaadnaad.org ਵੈਬਸਾਈਟਸ ਤੇ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

*ਫਾਊਂਡਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਚੇਅਰ-ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਯਾਦਗਾਰੀ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ

ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਮੌਕੇ

ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕਾਵਿਕ ਤੇ ਕਲਾਸਿਕ ਹਸਤੀ : ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਔਜਲਾ

ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਵਡਾਕਾਰੀ ਨਾਮ ਹੈ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ। ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਸਮਰਪਣ ਦੇ ਰੂਹੀ ਰਿਆਜ਼ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਹੈ ਇਹ ਨਾਮ। ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਮਾਣਯੋਗ ਸਨਾਖਤ ਦੀਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਤੀਕ ਲਿਜਾਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਪਤੰਗ ਤੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾਕਟਰ ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਰਾਗੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਹਸਤੀਆਂ ਹਨ। ਦੋਨਾਂ ਮਾਨਯੋਗ ਹਸਤੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਤੇ ਰਾਗਦਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ ਜੀਵਿਆ ਤੇ ਗਾਇਆ। ਲੇਕਿਨ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਸਨਦ ਤੇ ਸਨਾਖਤ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਮਾਣ ਤੇ ਮੋਹ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੁਣਵੰਤ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਬਹੁਪਾਸਾਰੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੇ ਗਹਿਰੇ ਤੇ ਗਗਨਮੁਖੀ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਖੋਜ ਪੱਤਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਇਸ ਪਿਆਰੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਰੂਹ ਵਿੱਚ ਖੋਜ, ਖ਼ਾਬ ਤੇ ਖ਼ਬਤ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧੁਨੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਲਈ ਸੁਪਨੇ ਲੈਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਸਹਿਜ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਲ ਏਹਨਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ। ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਧੜਕਦਾ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ ਹੈ। ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਉਸ ਵਰਗੀ ਵਿਲੱਖਣ ਦੇ ਵਡਭਾਗੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਜਿਹਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਹਰ ਇੱਕ ਦਾ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਜੇਹਾ ਹੋਣਾ ਪਰ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਉਸ ਜਿਹੀ ਕਾਵਿਕ, ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿਰਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਮੰਗਲ ਲਾਉਣ ਦੀ ਸੁਪਨਗੋਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ/ਚੇਅਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਉਸਦਾ ਹੱਥੀਂ ਲਾਇਆ ਬੂਟਾ ਹੈ। ਇਸ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਸਿੰਜਣਾ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉਸਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਨਿਤਨੇਮ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਘਣਛਾਵੇਂ ਬੂਟੇ ਦੀ ਸੁਰਵੰਤ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਹੁਣ ਅੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਚੇਅਰ/ਵਿਭਾਗ ਤੇ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਏ ਹਨ। ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਪਾਕ ਤੇ ਪੱਕੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ ਰੂਹਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਸੁਰਮਈ ਤੇ ਸਹਿਜ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਲੱਭਦੀਆਂ ਤੇ ਪਹਿਚਾਣਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਹਰਫ਼ਾਂ ਨੇ ਸਦੀਵੀ ਤੇ ਸਦਾਬਹਾਰ ਯਾਦ ਵਜੋਂ ਧੜਕਦੇ ਤੇ ਮਹਿਕਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਰ ਕਾਰਜ ਭਵਿਖਮੁਖੀ ਤੇ ਸੁਹੰਦਣਾ ਹੈ।

ਘਰ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਕ ਮਾਹੌਲ ਸੀ। ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਮਕਸਦ ਬਣਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦਰ ਪੜ੍ਹਾਅ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਨੂੰ ਸਿਦਕ ਤੇ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਸਰ ਕਰਦੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਸ ਕੋਲ ਸੰਗੀਤਕ ਅੰਬਰ ਦੇ ਧੂਰ ਤਾਰੇ ਹੋਣ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ, ਸਾਜਿੰਦਗੀ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਥ ਦੀ ਮਹੀਨ ਤੇ ਮਾਹਿਰ ਨਜ਼ਰ ਹੈ ਉਸ ਕੋਲ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਲਾ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਤੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਉਸਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਨਸੀਬੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਆਂ ਕੋਲ ਹੁੰਦਾ। ਡੂੰਘੀ, ਭਰਵੀਂ ਤੇ ਲੈਆਤਮਕ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਮਾਲਕ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਡੁੱਬਕੇ ਗਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਕੈਸਟਾਂ ਤੋਂ

ਬਿਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਬਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਗਾਇਨ ਕਲਾ ਨਾਲ ਜੱਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਸੱਚ ਖੰਡ ਸ਼੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ, ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਵਾਰਸ਼ਿਕ ਰਾਗ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ਖਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਪਾਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਉਤੇ ਰੂਹ, ਰਮਜ਼ ਤੇ ਰਾਗ ਸੰਗ ਭਿੱਜ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਜਲਵਾ-ਏ-ਨੂਰ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਮਾਣਿਆ ਹੈ। ਨੇੜਤਾ ਤੇ ਨਿਹੰ ਸਦਕਾ ਮੇਰਾ ਮਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਤਰੰਨਮੀ ਤੇ ਬੈਹਤਰੀਨ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਪਸੀਜਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਆਕਰਸ਼ਕ ਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਤੇ ਅਦਾਇਗੀ ਟੁੰਬਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ, ਉਚਾਰਣ, ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਮਾਹੌਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗਬੱਧ ਵਿਉਂਤ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣ ਦੀ ਸੂਝ ਅਤੇ ਠਹਿਰਾਉ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਾਇਨ ਕਲਾ ਦਾ ਗੌਰਵ ਹਨ। ਰਾਗਾਤਮਕ ਲੈਅ ਤੇ ਲੈਆਤਮਕ ਲਿਵ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗਾਇਨ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਸੁਰਵੰਤ ਸਨਦ ਹੈ।

ਅਵੇਸਲੀ ਤੇ ਅਵਸਰਵਾਦੀ ਹੋ ਗਈ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਰਾਗਾਤਮਕ ਲੀਹਾਂ ਉਪਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤੇ ਲੈਅ ਜਾਗਰਿਤ ਕਰਕੇ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੋਲ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵੰਡਿਆ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੁਨਰਮੰਦ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਤੇ ਸਾਥੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਵਧੀ। ਸੱਚਖੰਡ ਸ਼੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਰੰਭਤਾ ਹੋਈ। ਰਾਗ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਅਪਨਾਇਆ। ਇਸ ਬਹੁਮੰਤਵੀ ਲਹਿਰ ਤੇ ਲੋਅ ਜਗਾਉਣ ਹਿਤ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰੋਲ ਦਿਲੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਸਨੌਹ, ਸਹਿਯੋਗ, ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਪਨਸ਼ੀਲ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਰੂਪ ਤੇ ਰੂਪਕ ਹਨ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ।

ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰੂਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਰਾਨਾ ਸਿਨਫ਼ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ ਧੜਕਦੀ ਹੈ। ਖ਼ਾਬਾਂ ਤੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਜੀਉਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਹੈ। ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕਰੀ ਜਾਣ ਦੀ ਤਲਬ ਤੇ ਤਮੰਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਟਿਕ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਟਿਕਾਉ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਦਰਸ਼ ਅਧਿਆਪਕ, ਪ੍ਰਬੀਨ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਤੇ ਵੇਦਾਂਤੀ ਵਿਉਂਤਕਾਰ ਹਨ। ਵਕਤ, ਸਦਾਚਾਰ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਦੇ ਪਾਬੰਦ। ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਇਸ਼ਟ, ਇਕਾਗਰਤਾ ਤੇ ਇਬਾਦਤ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਹਿਰ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਿਆਰੀ ਕੰਮ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਚੇਅਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਪਨਈ ਕਾਰਜ ਵੀ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਉਚੇਰੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਹੁਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੀ ਨਿਭਾਈਆਂ। ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਆਨ ਲਾਈਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੋਰਸ, ਐਮ.ਏ. ਦੀ ਪੜਾਈ ਅਤੇ ਪੀ-ਐਚ.ਡੀ ਦੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਨਾਲ ਅਗਵਾਈ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖਮੁਖੀ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਾਕਮਾਲ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮੋਹ ਵੀ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਕਰੜੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੇ ਸੰਜਮ ਵਿੱਚ ਪਰੋ ਕੇ ਵੀ ਰੱਖਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕੀ ਧਰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਕ ਰਹਿਬਰ ਤੇ ਰਾਹਦਸੇਰਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਕਈ ਕਈ ਘੰਟੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਾਉਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਾਬੰਦ ਸਲੀਕਾ ਹੈ।

ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰੂਹ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਹਨ। ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਵਿਹਾਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਨਾਮ ਜੁੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਗ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਣ ਤੋਂ ਸਮਝਣ, ਜਾਨਣ ਤੇ ਮਾਨਣ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਸਾਂਭਣਯੋਗ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਕੰਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਸਿਰਜੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਤੇ ਸਾਜ਼ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੇ ਸੁਰ-ਸਹਿਜ ਵਿੱਚ ਭਿਉਂ ਕੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ।

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਡਮੁੱਲਾ ਸੰਗੀਤਕ ਕਾਰਜ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਨੂਰੀ ਹਿੱਸਤ ਤੇ ਨੂਰਾਨੀ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ।

ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਵੱਡੇ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦਾ ਹਰ ਸਾਲ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਨਾਮਾਵਰ ਹਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਸਨੇਹ ਦੇਣਾ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਉਸਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਤਾਬਦੀਆਂ, ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਮਹਿਫਲਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨਾ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਰਜਾ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਤੇ ਪਦਵੀਆਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਲੰਬੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਤੇ ਲੈਅਯੁਕਤ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਤਮਾਮ ਸ਼ੋਹਰਤਾਂ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਚਲਕੇ ਆਏ ਹਨ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਦੀ ਡੀਨਸ਼ਿਪ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ, ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਤੇ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ਰਫ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਰਾਗੀ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਮਿਲੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦੀ ਗੁਣਾਤਮਕ ਗਿਣਤੀ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਐਲਾਨੇ ਗਏ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਯਾਦਗਾਰੀ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਾਬਲ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਸੰਸਾਰ ਵਲੋਂ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਮੋਹ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਗੁੜ੍ਹੇ ਸੰਬੰਧ ਤੇ ਸਨੇਹ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿਜੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵੱਕਾਰੀ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਭਾਵੁਕ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਵਜਦ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਤੇ ਆਦਰਯੋਗ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਪਾਕ ਤੇ ਪੁਰਨੂਰ ਸ਼ਬਦ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੱਚ ਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਾਨ ਤੇ ਮਹਾਤਮੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮੇਰੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਰਗੇ ਮੋਹ ਖੋਰੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਮੋਹ ਤੇ ਮੁਬਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਦਮਾਂ ਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਲਈ ਢੇਰ ਸਾਰੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਤੇ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ।

ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਕੀਦਾ, ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਅੰਬਰ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਤੇ ਗੀਤਾਤਮਕ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪਰਬੀਨ ਗਾਇਕ ਵੀ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਕਲਾਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤੇ ਕਦਰਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮੁਹੱਬਤੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ, ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕ ਆਦਾਰੇ ਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾ ਵਰਗੀ ਇਸ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਭਵਿੱਖਮੁਖੀ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਸਦਉਪਯੋਗ ਹੀ ਹੈ। ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਜਵਲ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਦੁਆਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ੁਭ ਇੱਛਾਵਾਂ।

ਰਲ ਮਿਲ ਕਰੀਏ ਦੁਆਵਾਂ ਸ਼ਬਾ ਖ਼ੈਰ ਹੋਵੇ
ਬਤੀਤ ਸੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਮਰ ਦਾ ਹਰ ਪਹਿਰ ਹੋਵੇ
ਨਾ ਵਿੱਥਾਂ, ਵਿਤਕਰੇ, ਨਾ ਵਣਜ, ਨਾ ਵੈਰ ਹੋਵੇ
ਹਰ ਚਾਹਤ ਵਿੱਚ ਬੇਗਮਪੁਰੇ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਵੇ
ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਹੋਣ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਤੀਆਂ
ਨਾੜ ਨਾੜ ਵਿੱਚ ਅਦਬ ਦੀ ਲਹਿਰ ਹੋਵੇ

97, ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ, ਕਪੂਰਥਲਾ ਮੋ: 84377-88856

ਅਸੀਂ ਸੰਗੀਤ ਕਿਉਂ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ

ਡਾ. ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਭੂਮਿਕਾ

ਅਸੀਂ ਸੰਗੀਤ (ਮੁਸਿਚ) ਕਿਉਂ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਉੱਤਰ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੰਗੀਤ ਇਸ ਲਈ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਗਿਆਨਕਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਜਾਦੂਮਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖ, ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ, ਬਨਸਪਤੀ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੇ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਜਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।... ਸੰਗੀਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਕ (ਤਬਜਗਜਵਚੁ;) ਹੈ।¹ ਆਮ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ (ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ) ਸੁਣਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮਨ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਆਪਾਂ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਅਧੀਨ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ

੧. ਸੰਗੀਤ (Music) ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ।

੨. ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ, ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਪ੍ਰਭਾਵ।

੩. ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਅਨੁਭਵ।

੧. ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗੀਤ ਇੱਕ ਕਲਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਸੁਰ ਅਤੇ ਤਾਲ ਹਨ। ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਲੈਅ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਸੰ. ਸੰ-ਗੀਤ। ਸੰਗੀਤ-ਨ੍ਰਿਤ, ਗਾਯਨ ਅਤੇ ਬਜਾਉਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਸਮੁਦਾਯ ਹੈ।²

ਸੰਗੀਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਧੁਨੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਆਰੰਭਕ ਸੋਮਾ ਕੁਦਰਤੀ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆਂ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ-ਮਸਤਕ ਨੂੰ ਛੋਹ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਗੀਤ-ਯੁੱਗ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੈਅ ਨੂੰ ਸੱਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਉਹ ਧੁਨੀਆਂ ਹੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣੀਆਂ।

ਸੰਗੀਤ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ (Universal language) ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।³ “ਸੰਗੀਤ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਦੇ ਦਿਲ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਇਕ ਦਮ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਇਕ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਮਹਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ।

੨. ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਨ, ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ

(ੳ) ਬੇਸ਼ਕ ਸੰਗੀਤ ਸਾਡਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ

ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮਨੋਦਸ਼ਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਤਣਾਅ ਘਟਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਜ਼ਾਜ (ਠਰਰਦ) ਵੀ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।⁸

(ਅ) ਸਿਹਤ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ (ਮਾਹਰਾਂ) ਦੀ ਖੋਜ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਤੇ ਵੀ ਵਿਆਪਕ ਤੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਦਿਮਾਗ ਡੋਪਾਮਾਈਨ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਨਿਊਰੋਟ੍ਰਾਂਸਮੀਟਰ ਹੈ।

(ੲ) ਖੋਜ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਅਲਜ਼ਾਈਮਰ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਧਿਐਨ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਗੀਤ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਯਾਦ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ। ਅਲਜ਼ਾਈਮਰ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਮਰ-ਸਬੰਧਿਤ ਮੂੜ੍ਹ-ਚਿੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਗੀਤ ਸੁਣਦੇ ਹੋਏ ਕੌਣ ਹਨ।^੯ ਈਰਦਜ ਸ਼ਜਫਰਚ;ਵ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ “ਸੰਗੀਤ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ”।^{੧੦}

(ਸ) ਸੰਗੀਤ ਸਟਰੋਕ (ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਜਦੋਂ ਅਚਾਨਕ ਅਚਿੱਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਖੂਨ ਦੀ ਹਰਕਤ ਰੁਕ ਜਾਵੇ) ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।^{੧੧}

(ਹ) ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਧਿਐਨ ਨੇ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਮਰੀਜ਼ ਦੀ ਦਰਦ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨਾ ਸਰਜਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਅਦ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ।^{੧੨}

(ਕ) ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਉਨੀਂਦਰੇ (ਨੀਂਦ ਨਾ ਆਉਣ) ਦੀ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹਨ। ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਨੀਂਦ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੀ।^{੧੩}

(ਖ) ਸਿੱਖਿਆ ਮਾਹਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਅਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਕਲਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਖ਼ਸ਼ੀਅਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਖਾਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਧੁਨੀ ਅਤੇ ਤਾਲ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਲਿੰਕ ਜਾਂ ਕਨੈਕਸ਼ਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ੇ ਸਭ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਸਿੱਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ।^{੧੪}

(ਗ) ਵਿਗਿਆਨਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਲਾਭ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌੜਾਕ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ ਦੌੜਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।^{੧੫}

(ਘ) ਸੰਗੀਤ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।^{੧੬}

ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ “ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨ ਨੱਚ ਉੱਠਦਾ ਹੈ, ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਧੜਕਣਾਂ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਮੰਗ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਅਥਾਹ ਧਾਰਾ ਵਗਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਮਕਸਦ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜੀਵਨ ਦਾ, ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਆਤਮਾ ਦਾ, ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਅਹਿਸਾਸ ਦਾ। ਮਹਾਨ ਲਿਬਨਾਨੀ-ਅਮਰੀਕੀ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਕਵੀ ਖਲੀਲ ਜ਼ਿਬਰਾਨ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਆਤਮਾ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”^{੧੪}

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਡੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ, ਖੁਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।^{੧੫}

੩. (ੳ) ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ-

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਸੁੱਤਾ ਮਨ ਜਾਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਖਿੜ ਉੱਠਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਖੇੜਾ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਪੂਰਣ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸੁਰ-ਤਾਲ ਐਨੇ ਰਸ-ਭਿੰਨੇ ਹਨ ਕਿ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮਨ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ (ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਲਈ) ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਵਿਸਮਾਦਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੇ ਰੂਹਾਨੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਰਾਗਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਆਤਮਿਕ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਮਨ ਤਾਂਘਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਰਾਗ ਤੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨਾਂ ਉਹੀ ਪਰਵਾਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਲਾਪ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੇ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ

ਧੰਨੁ ਸੁ ਰਾਗ ਸੁਰੰਗੜੇ ਆਲਾਪਤ ਸਭ ਤਿਖ ਜਾਇ॥(ਅੰਗ ੯੫੮)

ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਰਾਗ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਦੁਆਰਾ ਗਾਏ ਹੋਏ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ, ਭਾਵ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਅਲੌਕਿਕ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਅਨੁਭਵ-

ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ (ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ), ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜਦੋਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀਤ-ਰਸਿਕ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਇਕ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕੀਰਤਨੀਏ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਸਭਿੰਨਤੀ ਆਵਾਜ਼ ਪਈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਤਨਾ ਮਤਵਾਲਾ ਹੋ ਉੱਠਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮੋਰ ਰੂਪੀ ਮਨ ਪੈਲਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਨੱਚ ਉੱਠਿਆ। ਆਪ ਕਈ ਦਿਨ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਰਹੇ...।

ਭਾਈ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਸਾ (ਪਦਮ ਸ੍ਰੀ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ) ਆਪਣੇ ਲੇਖ- ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ

ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ‘ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਗਵੱਈਏ ਸਰਵ ਸ੍ਰੀ ਪੰਡਤ ਵਿਆਸ ਰਾਉ, ਪੰਡਤ ਉੱਕਾਰ ਨਾਥ ਠਾਕੁਰ, ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਿਗੰਬਰ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਫੈਆਜ਼ ਖਾਂ ਵਰਗੇ ਨਾਮਵਰ ਗਾਇਕਾਂ ਨੂੰ (ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ) ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਲੋਹਾ ਮੰਨਣਾ ਪਿਆ। ...’ ਇੰਜ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਕਤ ਦੇ ਦਿਗਵਿਜ ਗਾਇਕ, ਉਸਤਾਦ ਬੜੇ ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖਾਂ ਅਤੇ ਗਜ਼ਲ-ਕੁਈਨ ਬੇਗਮ ਅਖ਼ਤਰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰਾਗੀਆਂ ਤੇ ਫਿਦਾਅ ਸਨ। ...

ਭਾਈ ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਸਾਬਕਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ) ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ‘ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਪੂਰਾ ਬ੍ਰਹਮ-ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਸ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਇਕਸੁਰ ਜੁੜ ਕੇ ਤੇ ਤਾਲਬੱਧ ਹੋ ਕੇ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ...

ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ (ਰਾਗੀ) ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ‘ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀ ਰਖਦਾ। ਨਾ ਹੀ ਰੱਬ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਵੱਲ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਨਿਰੋਲ ਇਕ ਸੁਹਜਵਾਦੀ ਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਡੂੰਘੀਆਂ ਭਾਵਤਮਕ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਝਰਨਾਹਟਾਂ ਛੇੜ ਦਿੱਤੀਆਂ।’

ਪਾਠਕ ਜਨੋ! ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਪਾਰ ਮੋਹਰ ਸਦਕਾ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ (ਦੇਸ਼ਾਂ ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ, ਘਰ ਬੈਠੇ ਹੀ ਮੀਡੀਏ ਦੁਆਰਾ) ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਸਰਵਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਧੁਰ ਅਵਾਜ਼ ਗੂੰਜਦੀ ਹੈ- ‘ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜਿਨਿ ਸਿਰਿਆ ਤਿਨੈ ਸਵਾਰਿਆ’ (੯੬੮), ‘ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ ਵਰਸੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰਾ’ (੧੦੨), ‘ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵਰਸਦਾ’ (੨੪) ਤਾਂ ਮਨ ਸ਼ਰਸਾਰ ਹੋ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਗੰਮੀ ਜੋਤਿ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੰਗੀਤ ਕਿਉਂ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ? ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿਪਣੀਆਂ-

1. Music brings us joy. That's the simplest explanation, right? We listen to music because it awakens something inside of us. Something exuberant. Or thoughtful. Or something sorrowful. Music is spiritual like that.
2. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੮੮੫.
3. “Music is the universal language of mankind.” Henry Wadsworth Longfellow.
“Where words fail, music speaks.” Judith
4. Music can inspire and entertain, but it also has powerful psychological effects that can improve your health and well-being. Instead of thinking of music as pure entertainment, consider some of the major mental benefits of incorporating music into your everyday life. You might find that you feel more motivated, happy and relaxed as a result. Kendra Cherry, Benefits How Listening to Music Can Have Psychological
5. Research proves that when you listen to music you like, your brain releases dopamine, a “feel-good” neurotransmitter. (wwwbbc.com)
6. A non-profit organization called Music & Memory helps people with Alzheimer's

-
- Disease and other age-related dementias remember who they are by having them listen to their dearest songs., Research at the University of Helsinki showed that stroke patients who listened to music they chose themselves for two hours a day had significantly improved recovery of cognitive function. Dr. Michelle Millis.
7. "Music is the language of memory." – Jodi Picoult.
 8. Research at the University of Helsinki showed that stroke patients who listened to music they chose themselves for two hours a day had significantly improved recovery of cognitive function....
 9. A 2015 review of research on the effects of music on pain management found that patients who listened to music before, during, or even after surgery experienced less pain and anxiety than those who did not listen to music. Kendra Cherry .
 10. The study found that participants who had listened to music had significantly better sleep quality, Harmat L, Takács J, Bódizs R.
 11. Research shows that taking music lessons predicts higher academic performance and IQ in young children. Andrea Norton, Gottfried
 12. Runners are not only able to run faster while listening to music; they also feel more motivated to stick with it and display greater endurance.
 13. Searches related to Music Training May Help Keep Aging Brain Healthy Older people with the most musical experience scored highest on cognitive tests, study shows
 14. www.punjabijagran.com
 15. A Word from Very well- "Music can inspire and entertain, but it also has powerful psychological effects that can improve your health and well-being. Instead of thinking of music as pure entertainment, consider some of the major mental benefits of incorporating music into your everyday life. You might find that you feel more motivated, happy, and relaxed as a result."

**Dr. Gurwinder Kaur, VPO : SULAR, Distt. Patiala-147001.
Contact : 09814538288.**

ਸੁਰਲਿਪੀ - ਰਾਗ ਮਾਝ - ਦੀਪਚੰਦੀ ਤਾਲ

ਇਸ ਖਮਾਜ ਠਾਠ ਦੇ ਰਾਗ ਦਾ ਉਲੇਖ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਕਿਸੇ ਲੋਕ ਧੁਨ ਨਾਲ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸਦਾ ਸਰੂਪ ਮਿਲਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਨਾਮ ਮਾਝ। ਸੰਤ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਗੰਧਰਵ, ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਰੂਪ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਜਕਲ ਜੋ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ ਉਹ ਓਢਵ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ। ਆਰੋਹ ਵਿੱਚ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਪੈਵਤ ਵਰਜਤ ਮਾਨੋ ਸਾਰੰਗ ਦਾ ਆਰੋਹ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਰਿਖਬ-ਪੰਚਮ ਦਾ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਨ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਵਰੋਹ ਇੱਕ ਖਾਸ ਢੰਗ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਫੀ, ਮਾਲਗੁੰਜੀ, ਦੇਸੀ ਆਦਿ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ : ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ - ਧ - ਮਗਮ - ਰ - ਪ - ਗੁਰਗੁਸਰਨੁਸ।

ਆਰੋਹ: ਸ ਰ, ਮ ਪ, ਨ ਸੰ।

ਅਵਰੋਹ: ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ, ਧ ਮ ਗ ਮ - ਰ ਪ ਗੁ ਰ ਗੁ ਸ ਰ ਨੁ ਸ।

ਮੁੱਖਅੰਗ: ਪ ਧ ਮ ਗ ਮ - ਰ ਪ ਗੁ ਰ ਗੁ ਸ ਰ ਨੁ ਸ।

ਚਾਲ: ਸ-ਰਨੁਸ, ਸਨੁਸ਼ੁਪੁ-ਨੁ-ਸ, ਪੁਨੁਸਰ-ਮਗਮਰ-ਨੁਸ, ਮੁਪੁਨੁਸ-ਰ
ਗੁਸਰਨੁਸ, ਸਰਮਪ-ਮਗਮਰਪ-ਗੁ-ਰਨੁਸ, ਰਮਪ-ਮਗਮਰਪ-
ਸਰਮਪਧਪਨੁਧਪਗਮਰਪ-ਗੁ-ਰ-ਗੁਸਰਨੁਸ, ਸਰਮਪਨੁਧਪ-
ਧਮਗਮ-ਪ-ਨ-ਸੰ, ਸੰਗੁੰਰੰਨਸੰ, ਸੰ-ਮੰਗੰਮੰਰੰਨ-ਸੰ, ਸੰਗੁੰਰੰਗੁੰਸੰ
ਰੰਨਸੰ, ਸੰਨੁਧਪ-ਮਗਮਰ-ਪ^ਮਗੁਰਗੁਰਨੁਸ।

ਅਸਥਾਈ

ਰ	-	-	ਮ	-	ਮ	-	ਪ	ਪ	-	-	-	ਪ	-
ਘੁੰ	ੜ	ੜ	ਮੇ	ੜ	ਰਾ	ੜ	ਪਿ	ਤਾ	ੜ	ੜ	ੜ	ਘੁੰ	ੜ
ਪ	-	-	ਪ	ਧ	ਪ	ਧ	ਪ੍ਰਮ	-	ਗ	ਰ	-	-	-
ਹੈ	ੜ	ੜ	ਮੇ	ੜ	ਰਾ	ੜ	ਮਾ	ੜ	ੜ	ਤਾ	ੜ	ੜ	ੜ
ਰ	-	ਪ	ਪ	-	ਪ	-	ਗੁ	-	-	ਰ	-	ਗੁ	-
ਘੁੰ	ੜ	ੜ	ਮੇ	ੜ	ਰਾ	ੜ	ਬ	ੜ	ੜ	ਧ	ੜ	ਪ	ੜ
ਸ	-	-	ਸ	-	ਸ	ਰ	ਨ	-	-	ਸ	-	-	-
ਘੁੰ	ੜ	ੜ	ਮੇ	ੜ	ਰਾ	ੜ	ਭਾ	ੜ	ੜ	ਤਾ	ੜ	ੜ	ੜ
ਸ	-	-	ਸ	-	ਸ	ਰ	ਨ੍ਰ	-	ਧ	ਪ੍ਰ	-	-	-
ਘੁੰ	ੜ	ੜ	ਮੇ	ੜ	ਰਾ	ੜ	ਰਾ	ੜ	ੜ	ਖਾ	ੜ	ੜ	ੜ
ਮੁ	ਪ੍ਰ	-	ਨ	-	ਨ੍ਰ	-	ਨ	ਸ	ਨ	ਸ	-	-	-
ਸ	ਭ	ੜ	ਨੀ	ੜ	ੜ	ੜ	ਥਾ	ੜ	ੜ	ਈ	ੜ	ੜ	ੜ
ਰ	-	-	ਪ	ਪ	-	-	ਗੁ	-	-	ਰ	-	-	-
ਤਾ	ੜ	ੜ	ਭ	ਉ	ੜ	ੜ	ਕੇ	ੜ	ੜ	ਹਾ	ੜ	ੜ	ੜ
ਰ	ਗੁ	ਗੁ	ਸ	-	ਰ	-	ਨ	-	-	ਸ	-	-	-
ਕਾ	ੜ	ੜ	ੜਾ	ੜ	ੜ	ੜ	ਜੀ	ੜ	ੜ	ਉ	ੜ	ੜ	ੜ
x			੨				੦			੩			

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਪ	-	ਨ	-	ਨ	-	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਰੰ	-
ਭੁ	ਮ	ੜ	ਰੀ	ੜ	ਕਿ	ੜ	ਪ	ੜ	ੜ	ਤੇ	ੜ	ੜ	ੜ
ਰੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	-	-	ਰੰ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਨ	-	ਸੰ	-
ਭੁ	ਧ	ੜ	ੜ	ੜ	ੜ	ਪ	ਛਾ	ੜ	ੜ	ਣਾ	ੜ	ੜ	ੜ

ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ

ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੫ ॥

Maajh, Fifth Mehl:

ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਤੂੰ ਹੈ ਮੇਰਾ ਮਾਤਾ ॥

You are my Father, and You are my Mother.

ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਬੰਧਪੁ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਭ੍ਰਾਤਾ ॥

You are my Relative, and You are my Brother.

ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਰਾਖਾ ਸਭਨੀ ਥਾਈ ਤਾ ਭਉ ਕੇਹਾ ਕਾੜਾ ਜੀਉ ॥੧॥

You are my Protector everywhere; why should I feel any fear or anxiety? ||1||

ਤੁਮਰੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਤੁਧੁ ਪਛਾਣਾ ॥

By Your Grace, I recognize You.

ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਓਟ ਤੂੰ ਹੈ ਮੇਰਾ ਮਾਣਾ ॥

You are my Shelter, and You are my Honor.

ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਦੂਜਾ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਈ ਸਭੁ ਤੇਰਾ ਖੇਲੁ ਅਖਾੜਾ ਜੀਉ ॥੨॥

Without You, there is no other; the entire Universe is the Arena of Your Play. ||2||

ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਭ ਤੁਧੁ ਉਪਾਏ ॥

You have created all beings and creatures.

ਜਿਤੁ ਜਿਤੁ ਭਾਣਾ ਤਿਤੁ ਤਿਤੁ ਲਾਏ ॥

As it pleases You, You assign tasks to one and all.

ਸਭ ਕਿਛੁ ਕੀਤਾ ਤੇਰਾ ਹੋਵੈ ਨਾਹੀ ਕਿਛੁ ਅਸਾੜਾ ਜੀਉ ॥੩॥

All things are Your Doing; we can do nothing ourselves. ||3||

ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਮਹਾ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ॥

Meditating on the Naam, I have found great peace.

ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਇ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਸੀਤਲਾਇਆ ॥

Singing the Glorious Praises of Hri, my mind is cooled and soothed.

ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਵਜੀ ਵਾਧਾਈ ਨਾਨਕ ਜਿਤਾ ਬਿਖਾੜਾ ਜੀਉ ॥੪॥੨੪॥੩੧॥